

Czetz Balázs
Szűts István Gergely

Hungarika kutatás és a portugál levéltárak

Beszámoló a 2018. június 1–17. között végzett portugáliai kutatóútról

Az e beszámoló szerzőinek részvételével, a Magyar Nemzeti Levéltár képviseletében megvalósult tanulmányutat az anyaintézményen túl Magyarország Lisszaboni Nagykövetsége és személyesen a nagykövet, Breuer Klára támogatta, ezen túlmenően felbecsülhetetlen támogatást nyújtott a Portugál–Magyar Kulturális Egyesület tagja, Marthino Villani ügyvéd, aki magyar felmenőkkel bír, s rendkívül erős a kötődése a magyarsághoz. Külön köszönettel tartozunk Rasztoovich Emesének a szervezésért és a portugál tolmácsolásért.

Utunk során öt levéltárat kerestünk fel. Célunk a kapcsolatépítésen túl a magyar vonatkozású iratanyagok feltérképezése volt, bár tisztában voltunk azzal, hogy ennyi idő alatt részletes, elmélyült kutatásra nem lesz lehetőségünk. Elsőként a *Portugál Nemzeti Levéltárat* kerestük fel. Az *Arquivo Nacional Torre do Tombo* nevű intézmény Lisszabon egyetemi negyedében található, egy 1990-ben átadott, a korszak jellegzetes építészeti megoldásait magán hordozó betonépületben. Első benyomásunkat az ott dolgozó levéltári munkatársak is megerősítették, az épület sötét, télen kifejezetten hideg, emellett rideg, komor hangulatú, bár kutatóterme világos. Pozitívum az is, hogy a kollégák, kutatók részére egy szolid árákkal működő, kulturált étterem áll rendelkezésre az épületben. A levéltár az 1755-ös földrengésig a lisszaboni vár egyik tornyában működött, amely a földrengés következtében összeomlott. Ekkor az anyag egy része megsemmisült, csak hosszas, évszázados kálvária után sikerült új levéltárat építeni.

A portugál levéltári rendszer 2012-től mutat némi hasonlóságot a Magyar Nemzeti Levéltár felépítésével. Ekkortól a 103/2012. törvény alapján, amelynek deklarált célja volt a költségcsökkentés és a hatékonyságnövelés, megalakították a levéltárak és könyvtárak főigazgatóságát (Direção-Geral do Livro, dos Arquivos e das Bibliotecas, DGLAB), integráltak számos területi intézményt (17-et nevesít a törvény). E hatalmas intézményen – a Nemzeti Levéltáron és a területi levéltárakon – kívül léteznek városi (önkormányzati), egyetemi, főiskolai, alapítványi levéltárak és különböző szaklevéltárak is.

A Nemzeti Levéltárban az alapos előkészítés ellenére is okozott némi meglepetést érkezésünk. Végül a kommunikációs részleg vezetője, Paulo Tremoceiro vállalta, hogy megismertet minket az intézménnyel. A több mint 20 év tapasztalattal bíró,

felkészült kollégát csak a nyelvi korlátok tartották vissza attól, hogy minden ismertetet átadjon részünkre. Első nap bemutatta az épületet és a raktárakat, illetve ígéretet tett arra, hogy a következő látogatásunkra magyar vonatkozású dokumentumokat is előkészítenek. Megismertük a Salazar-rendszer titkosszolgálatának, belügyi elhárításának kartotékait, nyilvántartó rendszerét, bár ezekhez túlnyomórészt sajnos már nem tartoznak iratok. E kartotékok között számtalan magyar vonatkozású név szerepel. Bemutatta a kutatószolgálat és a nyilvántartó rendszer működését (ez utóbbi részben elektronikus, részben hagyományos iktatókönyveken alapuló).

A következő alkalommal visszatérve a restaurátor- és digitalizálóműhely vezetőjével, Rosa Bela Azevedo asszonnyal töltöttük a délelőttöt, aki bemutatta a restaurálási folyamatokat, s azt az értékelési rendszert, amely alapján besorolják az iratokat és döntenek a restaurálás szükségességéről. Beszélt a digitalizálási munkamódszerekről és a kutatók kiszolgálásának menetéről. Figyelemre méltó, hogy a fényképezés a levéltárban sokáig nem volt engedélyezett, 2018 júliusától azonban már van lehetőség erre is. A reprográfiai lehetőségek, szolgáltatások magyarországi tapasztalatait megosztottuk az osztályvezető asszonnyal, amelyet örömmel fogadott. Erőtéljes a törekvés a digitális másolatok kiadásának irányába, amelynek szemléletes példája, hogy a fénymásolatok ára négyszerese a digitális másolatokénak. A reprodukciós eljárásokról – az árakat is meghatározva – rendeleti szinten intézkedtek 2015-ben (Presidência do Conselho de Ministros E Ministério das Finanças Gabinetes da Ministra de Estado e das Finanças e do Secretário de Estado da Cultura Despacho n. 6852/2015).

Találkoztunk az intézmény informatikusával is, aki ismertette a Nemzeti Levéltár informatikai ellátottságát és a fejlesztési irányokat. Igen sokatmondó, hogy a tagintézményekben nem foglalkoztatnak külön informatikus kollégákat, mindent a központ munkatársai intéznek (mintegy 5–6 fő) a gépek installálásától kezdve a komolyabb informatikai feladatokig. Mint kiderült e rendszer már közel sem felel meg a kor kihívásainak, sürgős személyi fejlesztésekre lenne szükség. A levéltár honlapja¹ csak portugál nyelven érhető el, így a nyelvet nem beszélők számára nehézkes a tájékozódás, ugyanakkor a keresőoldal² angol nyelven is működik, igaz a keresési kifejezéseket portugálul kell megadni (pl.: Magyarország = Hungria), és természetesen az eredmények is portugálul jelennek meg. Az oldalon a Hungria kifejezésre 218 találatot láthattunk 2018 júniusában. Korlátozottan a nem regisztrált felhasználók számára is lehetséges a keresés, de regisztrációt követően természetesen szélesebb hozzáférést kap az érdeklődő. A kiválasztott, de nem digitalizált állományról költségtérítés ellenében digitális másolatot rendelhető, illetve az anyag kutatásra kikérhető. A felület könnyen áttekinthető, logikus, a laikusok számára is könnyedén használható.

¹ <http://antt.dglab.gov.pt/>

² <https://digitarq.arquivos.pt/>

A levéltár-pedagógiai területen is hasonló volt a tapasztalatunk, mint az informatikain, azaz komoly munkaerőhiánnyal küzdenek. E tevékenységet a Nemzeti Levéltár szintjén egy fő látja el. Feladata kimerül a csoportok fogadásában, az épület, és a levéltár bemutatásában. Sem külön helyiség, sem felkészült pedagógusok, sem kidolgozott tematika nem áll rendelkezésre a levéltár-pedagógiai foglalkozások megtartására. Az intézmény elhelyezkedése (egyetemi negyed, messze az iskoláktól) szintén nem kedvez e szakterület művelésének. A tagintézmények némelyikében, például Portóban folytatnak levéltár-pedagógiai munkát, de inkább saját, belső képzés, egyéni ambíció hatására, mintsem egy jól koordinált központi elvárásra.

Összességében megállapítható, hogy a portugál levéltári rendszer sem tartozik a kiemelten támogatott kulturális ágazatok közé. Különösen súlyosan érintette a 2009-től fellépő pénzügyi válság, ekkor komoly kiadáscsökkentéseket fogantatosítottak, amelynek következtében volt olyan főosztály, amely 60 százalékos létszámleépítést szenvedett el. A takarékoság, költséghatékonyság a mai napig érezhető a rendszer működésén, sajnos a személyi állomány összetételén is. A portugál társadalmi berendezkedésből adódóan nehéz a nyitott és szolgáltatóbarát koncepciót átültetni a gyakorlatba; vannak olyan idősebb egyetemi oktatók, akik a mai napig nem rendelkeznek e-mail címmel, a digitális másolatot nem hajlandóak használni, ragaszkodnak az eredeti dokumentumokhoz. Ettől függetlenül középvezetői szinten nyitott, érdeklődő, tanulni vágyó kollégákkal találkoztunk, tartalmas tapasztalatcserére került sor. Sajnálatos módon az intézmény felső vezetésével egyéb elfoglaltságuk miatt nem tudunk találkozni. Nemzetközi kapcsolatai az intézménynek a brazil, a francia, illetve spanyol levéltárakkal alakultak ki, tapasztalatszerzésre, tanulmányutakra, talán a szűkös keretek miatt, eddig ritkán került sor, de szívesen vesznek minden erre irányuló felvetést.

Felkerestük a *Lisszaboni Városi (Önkormányzati) Levéltár*³ is. Az *Arquivo Municipal De Lisboa* jelenleg a városban négy különböző helyen működik. A videó- és fényképgyűjtemény egy-egy külön épületben található csakúgy, mint a történeti iratok (13–17. század) és a tervtár. A negyedik épületben – a levéltár központjában – őrzik a 17. századtól keletkezett iratokat és itt található a restaurátor- és digitalizálóműhely is. Az intézmény ezen részlegének elhelyezése több mint szokatlan, egy szociális bérháztömb aljában és pincéjében működnek ideiglenesen. A környék kevéssé bizalomgerjesztő és biztonságos, de erről nem a levéltárosok tehetnek.

Ebben az intézményben fogadtak minket a legnagyobb szeretettel és felkészültséggel a portugál utunk során. Külön angol nyelvű prezentációval készültek, amelyet Rui Paixão osztályvezető mutatott be, majd kísért minket végig az intézményben. Nagyon előzékenyen magyar vonatkozású dokumentumokat is előkerestek számunkra (pl. Budapest és Lisszabon testvérvárosi megállapodását). A Lisszaboni Városi Tanács mintegy 8000 főt foglalkoztat és szervezete 150 nagyobb egységre

³ Az intézmény honlapja: <http://arquivomunicipal.cm-lisboa.pt/pt/>

tagolódik, ebből a levéltár 150 munkatárssal, 37,5 km iratanyaggal rendelkezik és a város kulturális tanácsának felügyelete alatt működik.

A levéltár fotógyűjteménye (rua de Palma) az 1850-es évektől napjainkig mintegy 600 ezer darabos gyűjteménnyel rendelkezik, amely a városi tanács által birtokolt, vagy magángyűjtők által felajánlott képekből áll. Céljuk fotókon keresztül dokumentálni Lisszabon történetét. A videógyűjtemény (largo do Calvário) szintén egyedülálló a város történetének szempontjából. Itt olyan filmeket, magán- és fesztiválfilmeket őriznek, amelyek a városhoz, vagy az ott élő emberekhez kapcsolódnak.

A történeti levéltár és tervtár (bairro da Liberdade) őrzi a város történetéhez köthető iratokat, a legkorábbi dokumentumtól (I. Alfonz szabad királyi városi cím adományozása) egészen a 17. századig. Itt helyezték el az a 4000 ifm terjedelmű tervtárat is, amely a magánéros építési beruházások dokumentumait tartalmazza.

A levéltár egy „X-arq” nevű saját fejlesztésű informatikai rendszert használ, amely több modulból áll. A menedzsment modul a regisztrációs és leíró funkciókat tartalmazza, és nyilvántartásra szolgál. A leírási modul a dokumentumok adatainak rögzítésére használatos, s ez képezi később a keresés alapját. A digitalizációs modulon keresztül végzik az iratok szkennelését. Az online keresési és kiszolgáló modul regisztráció után kiterjedt szolgáltatásokat tesz lehetővé (keresés, iratkikérés, digitalizáció megrendelése), regisztráció nélkül pedig keresési funkciót lát el. Magánszemélyként és intézményként is történhet a regisztráció,⁴ ám itt nincs lehetőség angol nyelvű kitöltő felületet használni.

A levéltárnak meglepően kreatív levéltár-pedagógiai felülete van. 2003 óta különböző szakemberek bevonásával tudatosan dolgoznak levéltár-pedagógiai programjukon, a fiatalok mellett a nyugdíjasokat, a családokat és a megváltozott munkaképességű embereket is célcsoportjuknak tekintik. Teszteket töltenek fel a honlapra különböző témakörökben, amelyeket a történelemtanárok szabadon felhasználhatnak, és egy speciális, gyerekeknek kiadott újságban különböző rajzolt karakterek segítségével mutatják be a levéltári tevékenységet, a főbb iratfajtákat stb. Az újság rejtvényeket, képregényeket, fotókat, feladatokat is tartalmaz. Láthatóan az intézmény számára fontos ez a szakterület és áldozni is hajlandóak rá.

A restaurátor és digitalizáló műhely jól felszerelt, bár az elhelyezésből adódóan nem túl ideális körülmények között működő szervezeti egység. Feladataik nagy részét elsősorban a kutatói kérések kiszolgálása adja, tömeges digitalizálásra nincsenek be rendezkedve. Az adatbázis-építési részlegen tucatnyi kolléga végzi az iratok adatainak felvitelét egy szűk irodában, amely tevékenység kellően monoton és ilyen körülmények között nyilván nem is túl kellemes munka. Nagyon jelentős az ügyfélforgalmuk a városi tanácstól átvett iratokból, a kérések többsége magánszemélyektől és természetesen magától az átadótól érkezik. A levéltár tulajdonképpen irattárként is funkcionál,

⁴ <http://arquivomunicipal2.cm-lisboa.pt/Sala/online/ui/ReaderAccountInst.aspx?New=true>

mivel – például helyhiányra hivatkozva – a város már 2015-ös iratokat is elhelyezett itt, s ezek kezelése szintén a levéltárosok feladata lett. Érdekes módon nem válik egyértelműen szét a levéltári és irattári funkció, de hogy ez mennyiben a fenntartó egyedi döntése, az nem derült ki. Az iratátadásokra nem levéltári dobozban kerül sor. Amikor jeleztük, hogy nálunk mik az elvárások e téren, nagyon csodálkoztak és rögtön követendő példaként kezdték emlegetni. A történeti értékű iratokat savmentes dobozban tárolják. Az úgynevezett irattári átvételek során a dokumentumokat csak eredeti formájukban, leginkább dossziékban veszik át, s később sem mindig dobozolják.

Az intézmény két periodikát is megjelentet, közülük a *Cadernos do Arquivo Municipal*⁵ anonimizált lektorálást követően – hogy az esetleges részrehajlást kiküszöböljék –, szakmailag gondosan ellenőrzött cikkeket publikál. A periodikák on-line is elérhetőek, de csak portugál nyelven. Komoly törekvésük, hogy kiadványaik segítségével is jelen legyenek a portugál tudományos közéletben.

A levéltár honlapja szintén csak portugál nyelvű, azonban rendkívül adatgazdag, bár nem túl esztétikus felület. Az intézményen érezhető a lendület és a tenni akarás, nyitott, befogadó a viszonyulásuk, a kapcsolatfelvételi szándékot örömmel fogadták, érdemes velük a továbbiakban együttműködni.

A *tengerentúli* (kevésbé szép kifejezéssel: gyarmati) *levéltár*, *Arquivo Histórico Ultramarino* véletlenül került a meglátogatandó levéltárak listájára. Az intézmény közel található a magyar követséghez, így egyik délután előzetes bejelentkezés nélkül váratlanul kopogtattunk be. Elismerendő, hogy miután „áttörtük” a kutatószolgálatos kollégák kezdeti ellenállását, az intézmény igazgató asszonya nagyon kedvesen fogadott minket. Feladatuk a tengerentúli, volt portugál érdekeltségbe tartozó országok, területek iratainak gyűjtése, azaz a korábbi gyarmatbirodalomra vonatkozó dokumentációk (iratok, képek, egyéb adathordozók) őrzése. Az intézmény 1931 óta működik és mintegy 16 km iratanyagot kezel. Jelenleg 15 kolléga dolgozik itt. Érthető okokból jelentős külföldi kutatói bázisa van, hiszen az „újonnan” alakult országok kutatói rendszeresen felkeresik az intézményt. Talán ennek is köszönhető, hogy a levéltár egy 16. századi, igen impozáns palotában kapott helyet, amely kialakításával, belső freskóival, csempéivel rendkívül szép látványt nyújt, rendelkezik egy hatalmas terasszal, amelyről gyönyörű kilátás nyílik az Április 25-e hídra és a Tejo-öbölre. Restaurátor és digitalizációs műhelye nincsen.

Az intézmény adatbázisa, tekintve, hogy maga is a levéltárak és könyvtárak főigazgatósága alá tartozik, a Nemzeti Levéltáréval megegyezik.⁶ A honlapon hagyományos, jellemzően PDF formátumú segédletek is találhatóak, azonban kizárólag portugál nyelven. Reprográfiai díjait szintén a Nemzeti Levéltárra vonatkozó rendelet alapján állapították meg.

⁵ A folyóirat elérhető itt: <http://arquivomunicipal.cm-lisboa.pt/pt/investigacao/cadernos-do-arquivo-municipal/2-serie/>

⁶ <https://digitarq.ahu.arquivos.pt/>

Látogatást tettünk a *Hadtörténeti Levéltárban* (*Arquivo Histórico Militar*) is, ahol Joaquim José da Cunha Roberto őrnagy, az intézmény parancsnokhelyettese fogadott minket. Rövid bemutatkozásra jutott idő az intézmény parancsnokánál is, Carreira Martins ezredesnél, majd helyettese ismertetett meg minket részletesen a levéltár működésével. Az intézményt 1911-ben hozták létre, feladata a hadsereggel kapcsolatos történeti dokumentumok őrzése, feldolgozása. Az archívum történeti gyökerei azonban 1640-ig nyúlnak vissza. Jelenleg a hadsereg főhadiszállásának helyet adó palota keleti szárnyán, a Santa Apolónia pályaudvar mellett működik a levéltár. Az épület, de különösen a levéltári rész eléggé leromlott állapotban van. Ennek oka, hogy a levéltár éppen költözés előtt áll, így az ingatlanra már régóta nem költöztek, hamarosan azonban új, méltó épületbe költöztetik mind az iratanyagot, mind kiszolgáló részeket.

Az intézmény a többi levéltárhoz hasonlóan egy jól használható kereső és nyilvántartó rendszert működtet, amely bizonyos részeit tekintve bármely külső felhasználó részére regisztráció nélkül elérhető. A honlapon⁷ keresztül elsősorban portugál nyelven kaphatunk információkat, de a keresőfelület itt is angol nyelvű, bár portugálul kell megadni a keresőkifejezéseket. Két jelentős adatbázissal rendelkeznek, az egyik a portugál katonatisztek genealógiája, amely a portugál hadseregben szolgált személyek nyilvántartó kartonjainak feldolgozásából született. Bizonyos esetekben az eredeti iratot is láthatjuk, de jellemzőbb, hogy egy leírási egység jelenik meg a keresés után. A keresőben szabad szöveges keresés formájában bármire rá lehet keresni (név, alakulat, rendfokozat stb.) és természetesen a részletes kereséssel ezeket a találatokat tovább lehet szűkíteni.

Másik meghatározó fejlesztésük az I. világháborúhoz kapcsolódó honlap,⁸ itt portugál és angol nyelvet lehet választani, és a felület valóban kétnyelvű is. Figyelemre méltó, hogy az esettek adatbázisában az eredeti dokumentum képét és – amennyiben ismert – a katona sírjáról készült fényképet is megtekinthetjük. Az esettekről minden információ elérhető. Az adatbázis értékéből nem von le, csak a nagyságrendek érzékeltetése miatt érdemes megjegyezni, hogy a portugálok I világháborús katonai áldozatainak száma alig haladta meg a 7700 főt, akiknek többsége Afrikában (Angola, Mozambik) esett el. A honlapon korabeli fényképeket és statisztikákat is tanulmányozhatunk, amelyekből kiderül, hogy összesen 105 ezer főt mozgósítottak a háborúban.

Két adatbázisuk ellenére összességében a honlap kevés információt közöl, a keresőn és a reprográfiai díjakon kívül tulajdonképpen semmit nem lehet megtudni. Ez a zártság, mérsékelt felhasználóbarátság, első benyomásra az egész levéltárat jellemzi, bár minket kedvesen fogadtak.

⁷ <https://www.exercito.pt/pt/quem-somos/organizacao/ceme/vceme/dhcm/ahm>

⁸ <http://www.memorialvirtual.defesa.pt/EN/Paginas/Homepage.aspx>

Az intézményben jelenleg is folyik a feldolgozó, digitalizáló munka, amelyet a hadsereg tagjai végeznek. A kutatóterem jelenleg mintegy 15 fő befogadására alkalmas. A fényképezés tilos, csak másolatkészítés és digitalizálás lehetséges, s az árszabás megegyezik a Nemzeti Levéltár tarifáival, ugyanazon rendelet alapján határozták meg, mint ott. Magyar vonatkozású dokumentumot nem készítettek elő, a kereső kifejezések használatával sem találtunk ilyet, valószínűsíthető, hogy nem is igen van, vagy csak nagyon csekély információ értékű.

A felkeresett intézmények sorába tartozik a *Külügyi Levéltár* is (*Ministério dos Negócios Estrangeiros Serviço de Arquivo Histórico-Diplomático*). Az intézmény gyökerei szintén a 17. századig nyúlnak vissza, de a nyilvánosság számára ténylegesen csak 1965 után vált elérhetővé az iratanyaga és ekkortól lett önálló is. 1987-ben jelent meg a rendelet, amely intézkedett az archívum és a könyvtár működéséről, 1997-től a Diplomáciai Intézethez tartoznak. Az 1755-ös földrengés a diplomáciai iratokban is nagy kárt okozott. Az 1850 előtti külügyi tárgyú dokumentumok a Nemzeti Levéltár őrzésében találhatóak, a későbbiek a Külügyi Levéltár őrzi.

Az intézményben több mint 5000 ifm iratanyagot őriznek. Egy 18 férőhelyes kutatóterem áll a kutatók rendelkezésére, és bármely nagykorú portugál vagy külföldi állampolgár kutathat. Tudományos kutatóktól kérnek támogatói nyilatkozatot is, de nem kötelező jelleggel. A segédletek a kutatóteremben rendelkezésre állnak és két mikrofilmolvasó is segíti a munkát. Fénymásolásra és szkennelésre térítés ellenében lehetőség van, és egyedi engedély alapján, szintén térítés ellenében, fényképezni is lehet az iratokat.

Magyar vonatkozású dokumentumok meglehetősen nagy számban találhatóak ebben az intézményben, főként 1944-es követségi jelentések és utasítások (megtekinthettük), valamint az 1956-os forradalmat követő gyermeksegélyezési akció iratait kutattuk.

Az intézmény raktárai egy klasszikus levéltár képét vetítik elénk: rögzített polcon, néhol többemeletes, galériás elrendezésben kis, zezugos raktárakban őrzik az iratokat. Magyar vonatkozású, de portugál nyelvű dokumentumok, a követi jelentések és utasítások miatt, itt találhatóak meg a legnagyobb mennyiségben. A kutatás viszonylag szabad és a kollégák nagyon együttműködők.

Meglátogattuk a Portotól délre mintegy 80 km-re található *Vista Alegre-i porcelángyárat* is. Az ottani kutatás célja a magyar származású porcelángyári alkalmazottak (mérnökök, művészek) tevékenységének nyomon követése volt. A gyár igen látványos múzeummal rendelkezik, amely egy felújítást követően 2016-tól látogatható ismét. A múzeum diszponál a gyár iratai fölött is, így némi betekintést nyerhettünk az ottani dokumentumokba. Ezek egy része digitalizálva (szkennelve) elérhető és helyben kutatható. A tevékenységükből adódóan főleg a művészettörténetileg fontos iratokra koncentrálnak, tehát elsősorban a különböző porcelán termékek (tányérok, dísz tárgyak stb.) kialakításával, díszítésével összefüggő tervek, vázlatok, figura-

leírások érhetőek így el. A gyár működésére vonatkozó dokumentumok és a személyi iratok nem digitalizáltak és nem is teljes egészében maradtak meg. A gyár az 1800-as évek elejétől működik, jelenleg is termel. A kutatás eredményeként sikerült két magyar művészt is azonosítani, s az általuk készített rajzokat, formákat megnézni. Egyikük (Hubay Cebrián Andor) dísz tárgya a mai napig megtalálható a vállalat termékpalettáján.

A levéltári kutatások és kapcsolatépítés mellett a Portugál–Magyar Kulturális Egyesület, valamint a lisszaboni magyar követség segítségével olyan, döntően idős embereket kerestünk fel, akik, vagy akiknek a családja a II. világháborút követően menekült Magyarországról Portugáliába. A családtörténetek, személyes életutak megismerése mellett célunk volt, hogy a családoknál lévő s talán már elfeledett, mellőzött írott forrásokat, fényképeket is megnézhessük és azokról digitális másolatokat készítsünk. A több mint két hét alatt nyolc család, tíz tagjával találkoztunk. A beszélgetések során több száz oldal digitális másolatot és több mint 20 óra hanganyagot készítettünk. Ezek feldolgozása a következő hónapok feladata lesz.

A portugáliai, elsősorban lisszaboni magyar emigráns közösség a II. világháborút követően kezdett szerveződni. Nyugat-Európa más országaival szemben ide nagyon kevesen érkeztek, a beszélgetések alapján úgy tűnik alig tíz családból állt az emigráns közösség. Ezek a döntően budapesti, otthon jó egzisztenciával rendelkező családok az 1950-es évek közepéig Horthy Miklós kormányzó köré szerveződtek. Az további kutatásokat igényel, hogy az emigráns „elitnek” nevezhető körön kívül voltak-e más magyar személyek, esetleg kis közösségek Portugáliában.

A mai magyar közösség egyik fontos alakja Hubay László, a világhírű hegedűművész Hubay Jenő unokája. László szülei, Hubay Cebrián Andor képzőművész és norvég felesége 1950-ben érkeztek Portugáliába, ahol előbb a Vista Alegre-i porcelángyárban, majd a fővárosban dolgoztak. Hubay László a család életútjának bemutatása mellett, több 17–20. századi iratot és 17 darab fényképalbumot is bemutatott nekünk. Utóbbiakról alapjegyzéket készítettünk. A fényképalbumokban a széles társadalmi kapcsolatokkal rendelkező Hubay család hétköznapijait mellett például Budapest 1944–45-ös ostromával és az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeivel kapcsolatban is vannak eddig nem publikált felvételek.

A Portugál–Magyar Egyesület elnöke, Migeul de Pape, akinek szülei 1947-ben érkeztek Budapestről Lisszabonba. Édesapja, Pap Lajos a portugál reumatológiai gyógyítás és képzés meghatározó alakja volt. Fiai közül Miguel pénzügyi szakértő, míg testvére Estevan orvos lett. Nagypapjuk, Papp István református lelkipásztor volt Budapesten, de családjával együtt a II. világháború után ő is emigrált Magyarországról. Migeul és Estevan már nem beszélnek magyarul, ennek ellenére erős (egyre erősödő) magyar öntudattal rendelkeznek. A család számos írott forrást és fényképgyűjteményt őriz, sajnos ezt elfoglaltságuk miatt még nem láthattuk teljes terjedelmében. Miguellel és Estevannal ennek ellenére egy több mint kétórás beszélgetést sikerült rögzítenünk.

A lisszaboni magyar közösség másik jelentős személye, Lukács Antoinette, aki gyermekként érkezett 1948-ban Portugáliába. Édesapja, Lukács Endre Miskolc főispánja volt, s családja más tagjai is az észak-magyarországi vármegyékben vállaltak fontos politikai és közéleti feladatokat. Lukács Antoinette édesanyjával és nevelőapjával érkezett Lisszabonba, édesapját és testvérét a berendezkedő kommunista hatalom több évre börtönbe és kényszermunkatáborba zárta. Antoinette kiválóan beszél magyarul, bár elmondása szerint nem sok személyes és tárgyi emléke van. Második látogatásunkkor jó néhány fotó, irat és egy visszaemlékezés is előkerült. Ezekről digitális másolatokat készítettünk.

A portugáliai magyar közösség egyik legérdekesebb tagja, Martinho Villani, aki önzetlen segítségével nagyban hozzájárult kutatásunk létrejöttéhez. Martinho nagyapja, báró Villani Lajos az Osztrák–Magyar Monarchiában, majd a Horthy-korszakban is diplomata és nagykövet volt. Martinho szüleivel a II. világháborút követően érkezett Lisszabonba. A család több dossziényi, többségében magyar nyelvű iratot őriz, közülük a legérdekesebb Villani Lajos (sajnos nagyon rosszul olvasható) visszaemlékezése diplomáciai életútjáról. Martinho ért, de nem beszél magyarul, ettől függetlenül erős magyar identitással rendelkezik és szeretné, ha családi irathagyatéka, családja nemzetért tett szolgálata a magyar kultúra részévé válhatna.

Kutatásunk felénél egy érdekes vállalkozás történetét is megismerhettük. A portugál HOVIONE gyógyszeripari cég több ezer munkavállalót foglalkoztat nemcsak Európában, de Ázsiában és Ausztráliában is. A vállalat létrejötté három magyar emigránshoz, ifj. Horthy Miklóshoz, Villax Ivánhoz és Ónody Györgyhez kötődik. A HOVI-ON tehát a nevek kezdő szótagjaiból jött létre, kiegészülve a portugál szavakat lezáró E betűvel. A céget végül Villax Iván mérnök vitte tovább és tette sikeressé angol származású feleségével, akivel egyórás beszélgetést rögzítettünk. Interjúalanyunk beszélt a cég létrejöttének körülményeiről, majd a sikerhez vezető útról és az 1950-es, 1960-as évek magyar emigráns közösségeiről.

A lisszaboni kutatóút mellett két napot Portóban töltöttünk, ahol találkoztunk Szolnok Kingával, aki szüleivel és négy testvérével 1948-ban előbb Brazíliába, majd Portugáliába emigrált. A család Budapesten és Csornán élt, édesapjuk orvos volt, de a kommunista hatalomátvétel miatt úgy döntöttek, elhagyják az országot. 1950-ben érkeztek Rió de Janeiróba, majd a család Sao Paolóban telepedett le. Kinga és nővére, Mikolt (akivel szintén sikerült beszélünk) az 1960-as évek elején férjhez mentek és Portugáliába kerültek. A két testvérrel közel ötórás beszélgetést rögzítettünk, amelynek során családi fotókat, egy régi szakácskönyvet, valamint édesanyjuk emlékiratát is megismerhettük.

A nagykövetség szervezésében meglátogattuk Teleki Pál dédunokáját, Zichy Wolfgangot is Lisszabon melletti házában. A középkorú férfi már külföldön született és nem beszél magyarul, ennek ellenére kötődik Magyarországhoz, ősei történetéhez. Erről, a beszélgetés során elhangzottak mellett, gyermekei nevei és a megörzött

családi dokumentumok is árulkodnak. Zichy Wolfgang ígérete szerint a közeljövőben a családi irattárból származó forrásokat küld majd számunkra, hogy azokról digitális másolatokat készíthessünk.

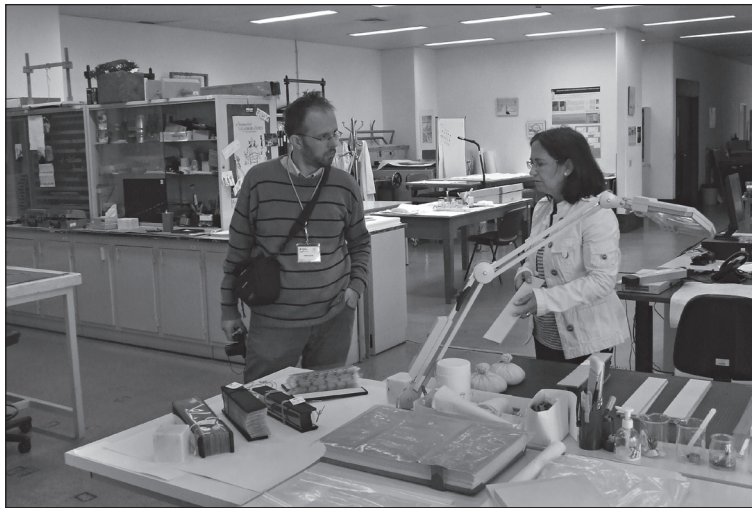
Ugyancsak a nagykövetség segítségével jutottunk el a szintén magyar származású Stadler Ilonához, aki ugyan már külföldön született, de édesanyja, a Hansi Staël (1913–1961) néven ismertté vált festőművész, Lénárd Ilona az 1940-es évek első harmadáig Budapesten és Bécsben élt, majd 1947 és 1957 között Lisszabonban alkotott. Festményei mellett eredetiben is láthattuk angol nyelvű írásával és képeivel rögzített könyvét, amelyben számtalan magyar vonatkozású esemény is megtalálható.

A családtagokkal felvett, félig strukturált interjúk lehetőséget adtak arra, hogy az emigrációban élő magyar közösség tagjai angolul vagy magyarul elmondhassák személyes és családjuk történetét. Úgy véljük nemcsak számukra volt fontos esemény, hogy az anyaországból érkeztek hozzájuk szakemberek, hanem nekünk is, hiszen megismerhettünk olyan élettörténeteket, láthattunk és digitalizálhattunk olyan iratokat, fotókat, amelyek néhány generáció múlva talán teljesen feledésbe merültek volna.

Portugália kiaknázatlan terület a magyar vonatkozású kutatások területén, az emigráns családok irathagyatékának felkutatása, feldolgozása döntő fontosságú lenne. Viszonylag kis számú, zárt és összetartó közösségről van szó, ahol az írott és kép források feltárásán túl lehetőség van interjúk készítésére is.

A portugál levéltári rendszer számtalan ponton mutat hasonlóságot a magyarországgal. A kétoldalú kapcsolatok kiépítése mindkét fél számára tartogatna előnyöket, érdemes lenne a portugál kollégák részére a viszontlátogatás lehetőségét felajánlani és a kibontakozó kapcsolatokat szorosabbra fűzni.

1. A Portugál Nemzeti Levéltár restaurátor műhelye

2. A Gyarmati Levéltárban

3. A Hadtörténeti Levéltár
I. világháborús gyűjteménye

4. A Külügyi Levéltár fogadóterme

5. A Külügyi Levéltár raktára

6. Vendéglátóinkkal a Lisszaboni Városi Levéltár előtt

7. A Lisszaboni Városi Levéltár digitalizáló műhelye

8. A Lisszaboni Városi Levéltár restaurátor műhelye

9. A Lisszaboni Városi Levéltár ügyfélszolgálati terme

